

مطالعه جامعه‌شناختی رابطه دینداری و اعتماد اجتماعی با گرایش به ایثارگری در استان کهگیلویه و بویراحمد

بیژن زارع^۱ * هومان دانشپزیر^۲

چکیده

هدف از این مقاله، ارزیابی میزان دینداری و اعتماد اجتماعی شهروندان استان کهگیلویه و بویراحمد و رابطه این دو متغیر با گرایش به ایثارگری است. در این پژوهش که از روش پیمایشی استفاده شده است. افراد مورد مطالعه با استفاده از جدول مورگان ۳۸۴ نفر به‌عنوان نمونه، تعیین و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای چندمرحله‌ای در سه شهر یاسوج، دهدشت و گچساران انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته بود که جهت تعیین اعتبار آن از اعتبار صوری و جهت تعیین پایایی از همسانی درونی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار spss استفاده شد. نتایج نشان داد: ارتباط بین میزان دینداری، اعتماد اجتماعی و گرایش به ایثارگری در سطح ۹۹ درصد معنادار و مستقیم بوده، به طوری که این دو متغیر در مجموع ۱۷ درصد از متغیر وابسته گرایش به ایثارگری را تبیین می‌کنند. همچنین رابطه بین سن، میزان تحصیلات پاسخگویان و گرایش به ایثارگری معنادار نبود. سرانجام، تفاوت بین پاسخگویان مجرد و متأهل و همچنین تفاوت بین پاسخگویان زن و مرد با گرایش به ایثارگری به لحاظ آماری معنادار نبود.

واژگان کلیدی: دینداری، اعتماد اجتماعی، گرایش به ایثارگری و استان کهگیلویه و بویراحمد

فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی • سال پنجم • شماره نوزدهم • تابستان ۹۵ • صص ۱۵۰-۱۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۱۱/۱۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۵/۳/۱

۱. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی، نویسنده مسئول (dr_bizhanzare@yahoo.com)
۲. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی و مدرس دانشگاه پیام نور یاسوج (hdaneshpazir@yahoo.com)

مقدمه

امروزه پدیده‌هایی مانند دین و اعتماد اجتماعی نقش بسزایی در انواع کنش و تعاملات اجتماعی ایفا می‌کنند. جامعه‌شناسان در مورد دین و تأثیر و کارکردهای آن نظریات متفاوتی ارائه کرده‌اند. برای مثال، کارل مانهایم، طرفدار احیای دین، به‌عنوان سدی در برابر از هم گسیختگی اجتماعی است (کوزر، ۱۳۷۹: ۵۶۳). به عقیده دورکیم، در جوامع ابتدایی که مبتنی بر همبستگی مکانیکی هستند، دین و باورهای مذهبی افراد را به‌صورت یک گروه منسجم حفظ می‌کند و هویت می‌بخشد، ولی در جوامع مبتنی بر همبستگی ارگانیکی افراد دارای باورها و عقاید متفاوت هستند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۷۶). در جوامعی مانند ایران که دین در تمامی ابعاد آن جامعه ظهور و بروز دارد، می‌توان از انسجام به‌عنوان یکی از کارکردهای مهم دین نام برد که موجب همبستگی و توافق گروه‌ها و قومیت‌ها می‌شود.

از طرفی اعتماد، رابطه مستقیم با میزان روابط اجتماعی دارد؛ بدین صورت که هرچه میزان اعتماد اجتماعی میان افراد، گروه‌ها و سازمان‌های اجتماعی جامعه بیشتر باشد، به همان میزان روابط اجتماعی از شدت، تنوع، ثبات و پایداری بیشتری برخوردار می‌شود (محسنی‌تبریزی و آقامحسنی، ۱۳۸۹: ۱۵۰). می‌توان گفت که اساس و پایه ارتباط و تعامل انسانی، اعتماد اجتماعی است، به‌طوری که کاهش و افزایش آن تغییرات گسترده‌ای در مشارکت، همیاری، انسجام، آگاهی و روابط اجتماعی به وجود می‌آورد.

در توجیه ضرورت نیاز به عنصر اعتماد در جامعه، اوفه به نیازهای کلان جامعه برای برقراری نظم اشاره می‌کند و با فرض اینکه اعتماد در هر جامعه‌ای وجود دارد، فعال‌سازی و حفظ آن را به‌جای ایجاد، امر صحیح‌تری می‌داند. وی، انگیزه‌های فردی را برای پایداری و قوام اعتماد ناقص می‌بیند و برای تکمیل آن دو راه‌حل پیشنهاد می‌دهد: ۱. توجه به گروه‌ها (به‌طور کلی) به‌عنوان منبع تقویت هویت‌های مشترک و احساس تعلق فرد و ۲. نهادهای جامعه که براساس توانمندی خود می‌توانند اعتماد را در سطح جامعه گسترش دهند (اوفه، ۱۳۸۴: ۲۳۷-۲۰۵).

اعتماد ریشه در وابستگی عاطفی دارد. چلبی معتقد است: تعاملات اظهاری یا روابط گرم در این زمینه نقش کلیدی دارند. تعاملات اظهاری برخلاف تعاملات ابزاری، حامل عواطف، دوستی و صمیمیت و اعتماد بوده و تمایل دارند در حریم گروه‌های اولیه و اجتماعات طبیعی مستقر شوند. روابط ابزاری با هدف تأمین منافع شخصی انجام می‌گیرد و تمایل دارند در ورای گروه‌های اولیه و اجتماعات طبیعی قرار بگیرند. چلبی ترکیب مناسب روابط اظهاری و ابزاری را کلید گسترش اعتماد در جامعه می‌داند. در واقع با گسترش روابط ابزاری و باز شدن گروه‌های اولیه و اجتماعات طبیعی بر روی کل جامعه، مسیر عبور روابط اظهاری از درون گروه‌ها به بیرون آنها مهیا می‌شود (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۴۹).

از طرف دیگر، وجود نیروی کارآمد، متخصص و دارای احساس تعهد و تعلق به جامعه، در زمینه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و... ضامن بقا و دوام جامعه است. طبیعی است، معیارهای ارزشی که برای استحکام جوامع از سوی حکومت‌ها و نهادهای مختلف جامعه به انحاء مختلف طراحی و اجرا می‌شوند، تأثیر بسزایی در روند رشد و تکامل جامعه دارد. جوامع مختلف، علاوه بر اینکه نیروهای انسانی متخصص، به افرادی نیاز دارند که برای دفاع از جان، مال و ناموس کشور خود حاضر به جانفشانی باشند. غالباً در همه جوامع چنین افرادی که برای دفاع از آب و خاک از جان خود دریغ نمی‌کنند، بسیارند ولی آنچه جامعه بدان نیاز مبرمی برای عبور از شرایط بحرانی دارد، وجود فرهنگ ایثار و دگرخواهی و از خود گذشتگی است. اگر به پدیده ایثار به مثابه یک ارزش دینی و اخلاقی و انسانی نگریسته شود، می‌توان آن را امری فرامادی و ماورایی تلقی کرد که با نگاه غیردینی قابل بحث و بررسی دقیق نخواهد بود.

نقطه مشترک رفتار مطلوب اجتماعی «خود را به جای دیگران گذاشتن» است. دفاع از سرزمین، عقاید و معیارهای اخلاقی درونی شده از لحاظ اجتماعی مطلوب است و فرد انجام‌دهنده این گونه رفتارهای مطلوب اجتماعی به واسطه معیارهای اخلاقی درونی شده مورد پسند جامعه، با از خود گذشتگی به این رفتارها دست می‌زند (درخشان، ۱۳۸۷).

ایثار به معنی برگزیدن، عطا کردن و خواسته‌های دیگران را بر خود مقدم دانستن و منفعت غیر را بر خود مقدم داشتن است (سیادت، ۱۳۸۷). ایثارگری و یا گرایش به ایثارگری مانند مسئولیت اجتماعی، از معیارهای درونی سرچشمه گرفته و از همدلی ناشی می‌شود.

فرهنگ ایثارگری یکی ارزش‌های والای دینی - انسانی جامعه اسلامی، به‌ویژه جامعه ماست که وصول به کمالات معنوی را میسر می‌سازد، بنابراین در مکتب اسلام از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. خداوند در آیه ۷۴ سوره انفال می‌فرماید: «کسانی که ایمان آورده و هجرت کرده‌اند و در راه خداوند جهاد کرده‌اند و کسانی که ایشان را جا و پناه داده و یاری رسانده‌اند، اینانند که به راستی مؤمنند، برای ایشان آمرزش (الهی) و روزی پاک مقرر است». از این آیه می‌توان فهمید که جهت دادن رفتارهای فردی و اجتماعی به سمت بندگی خداوند و تربیت مؤمنین حقیقی (بهترین مصادیق انسان‌های ایثارگر) از آرمان‌های جامعه اسلامی به شمار می‌رود که در پرتو وجود فرهنگ شهادت تحقق می‌یابد. فداکاری، ایثار و گذشت مقوله‌ای فراتر از زمان و مکان است که خداوند، با خلق آدم ابوالبشر روح فداکاری، ایثار و گذشت در او دمید. به همین جهت می‌توان مصادیق فراوانی از ایثار و گذشت در طول تاریخ را مشاهده کرد (شمخانی، ۱۳۹۰: ۲۶۳).

می‌توان گفت که یکی از راه‌های گسترش و ترویج و حفظ مکتب اسلام، ایثار و از خودگذشتگی رزمندگان این مکتب در طول تاریخ هزار و چهارصد ساله آن است. در این میان دین‌باوری و اعتماد اجتماعی به‌عنوان مقوله‌هایی که کنش انسان‌ها را نسبت به افراد، گروه‌ها و نهادهای جامعه تحت تأثیر قرار می‌دهد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هرگاه نابرابری‌های اجتماعی با تعصبات و قومیت‌گرایی همراه شود، به ریشه بسیاری از مشکلات اجتماعی تبدیل خواهد شد. در مقابل، مسئولیت‌پذیری در ابعاد فردی و اجتماعی، مفهومی است که می‌تواند ابزار و وسیله خوبی برای حفظ انسجام اجتماعی در عین پذیرش تفاوت‌های موجود و فهم آنها باشد. در واقع یکی از معانی مسئولیت‌پذیری، «هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده کردن انتظاراتی است که جامعه از فرد دارد. پس نوعی احساس التزام به عمل در موقعیت‌های گوناگون به‌دلیل تقید نسبت به سایرین خواهد بود» (سبحانی‌نژاد و فردانش، ۱۳۷۹: ۱۰۰).

بنابراین مسئولیت‌پذیری در بعد شخصی زمینه‌ساز مسئولیت‌پذیری اجتماعی است و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و فرهنگی ابعاد بسیاری دارد که یکی از مهم‌ترین آنها دیگرخواهی در روابط اجتماعی است. دیگرخواهی مفهومی است که دارای بار اخلاقی و مذهبی نیز بوده و از فضایل اخلاقی محسوب می‌شود. مسئولیت‌پذیری و دیگرخواهی نه تنها دارای آثار خاص پیش‌گفته است، از آثار اجتماعی آنها در شرایط جامعه مدرن نیز

نمی‌توان غافل بود. در جامعه‌ای که اکثریت روابط، غیرشخصی و تعمیم‌یافته، براساس نقش و نه هویت فردی و خانوادگی افراد برقرار می‌شود، جریان تعامل اجتماعی در شبکه بزرگ نظام اجتماعی به صورت نوعی مبادله تعمیم‌یافته صورت گیرد، وجود اعتماد متقابل به هنجارهای عام عمل و کلیت نظام اجتماعی مقوم کارکردهای صحیح از جمله بقای جامعه (که بدون اینار و دگرخواهی اعضای جامعه متحقق نخواهد شد) است.

اگرچه بخشی از مسئولیت‌پذیری در قبال نظام اعتقادی، اجتماعی و کشور در فرایند جامعه‌پذیری در درون خانواده شکل می‌گیرد، در دنیای پیچیده امروز که فردگرایی و ترجیح منافع فردی در کنار انواع تهدیدات خارجی، مسئولیت‌های اجتماعی افراد جامعه را تهدید می‌کند، لازم است تصمیم‌گیران جامعه، با استفاده از تحقیقات دقیق کاربردی در زمینه‌های مختلف از جمله مواردی که به از خودگذشتگی و مسئولیت‌پذیری فردی در قبال جامعه مربوط می‌شود، به سیاست‌گذاری‌های کلان و واقع‌بینانه دست بزنند. این سیاست‌ها از یک سو، نقشه راه را ترسیم می‌کنند و از سوی دیگر، براساس این سیاست‌ها نوعی نظام تقسیم کار کارآمد بین دستگاه‌های متولی ایجاد خواهند کرد تا به اهداف ترسیم شده در برنامه‌های راهبردی برسند.

مسئولیت‌پذیری در یک تقسیم‌بندی کلی به دو بخش مسئولیت‌پذیری فردی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ تقسیم می‌شود. مسئولیت‌پذیری فردی (به همراه مسئولیت‌پذیری اجتماعی) به معنای آن است که فرد خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همچنین نیازها و بهروزی دیگران مسئول بداند (Mergler et al., 2007). به علاوه، می‌توان مسئولیت‌پذیری اجتماعی را در روابط بین فردی به معنی گرایش افراد به در نظر گرفتن دیگران در کنار خودشان دانست (Cremer & Van lange, 2001). فردی که از نظر اجتماعی مسئول است، آگاهانه پیامدهای عمل خویش را می‌پذیرد، مستقل و با اعتماد است، نسبت به گروه ملتزم است و احساس تعهد دارد (Schaieh & Parham, 1974).

برخی متفکران مسئولیت و تعهد اجتماعی را به نوعی مترادف با اخلاق شهروندی می‌دانند. اخلاق شهروندی عاداتی اخلاقی است که مبنای بسیاری از فضایل شهروندی است و به حس مسئولیت‌پذیری شهروندی نسبت به کالای عمومی اطلاق می‌شود، بنابراین شامل

-
1. Personal responsibility
  2. Social responsibility

اطاعت از قوانین و رفتار صادقانه مسئولانه است. این اخلاق شهروندان را به سمت بیشینه کردن بهره عمومی به جای بهره شخصی سوق می‌دهد و مستلزم پذیرش وظایف محوله به جامعه با اعضای آن است.

از سوی دیگر، اعتماد یکی از مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های رفتار نوع دوستانه، دگرخواهانه و ایثارگرانه است و باعث افزایش آن می‌شود. رابطه اعتماد و دیگرخواهی دوطرفه است. در واقع، از آنجا که اعتماد پیش‌شرط عمده و کلیدی برای بقا و موجودیت جامعه محسوب می‌شود، برای حل مسائل اجتماعی ضروری است. کمبود یا فقدان اعتماد اجتماعی موجب می‌شود فرد خود را نسبت به جامعه بیگانه درک کند و در نتیجه انگیزه‌ای برای نوع‌دوستی و ایثار نداشته باشد. نگرش دینی به ایثار و شهادت‌طلبی نیز به‌عنوان یک ارزش والای الهی موجب می‌شود فرد از ورای دین به مقوله ایثار توجه کند. از جمله کارکردهای دین (حداقل دین اسلام)، تربیت انسان‌هایی است که در صورت لزوم بتوانند به راحتی از منافع خود بخاطر منافع دیگران بگذرند و برای کسب رضای خالق از ایثار جان و مال خود دریغ نورزند.

حفظ و ترویج روحیه ایثارگری در افزایش کمالات انسانی، نقش بسزایی ایفا می‌کند و همچنین ضامن مصونیت و حفظ جامعه در برابر بیگانگان است. با وجود این، هرچند به نظر می‌رسد در دوران تشکیل نظام جمهوری اسلامی و در دوران دفاع مقدس، فضای جامعه آکنده از شوق به شهادت و ایثارگری شد، پس از پایان جنگ تحمیلی و گذشت زمان، اقداماتی قابل توجه برای حفظ روحیه ایثارگری در جامعه صورت نگرفت و برنامه منسجمی برای گسترش این ارزش حیات‌بخش و متعالی که ضامن بقای جامعه اسلامی است، اجرا نشد. باید اذعان کرد که سهل‌انگاری در این زمینه دستاوردی جز استحاله فرهنگی نوجوانان و جوانان و دامن زدن به بحران هویت و تهی ساختن جامعه از معنویت نداشت (دانشپذیر، ۱۳۹۳: ۵).

با توجه به مباحث بالا، این پژوهش سعی دارد به مطالعه و تبیین رابطه میزان دینداری و اعتماد افراد با میزان گرایی آنها به ایثارگری بپردازد. اکنون این سؤال مطرح است که چگونه می‌توان در جهت تحقق و ارتقای ارزش‌هایی مانند ایثارگری حرکت کرد تا نه تنها هویت دینی و اسلامی جامعه حفظ شود، بلکه گسترش یابد و وضعیت جمعیت آماری مورد مطالعه از حیث متغیرهای زمینه‌ای، مستقل و وابسته چگونه است. در مجموع، سهم

متغیرهای زمینه‌ای و مستقل در تبیین متغیر وابسته گرایش به ایثارگری چیست؟ بدین ترتیب، مطالعه رابطه متغیرهایی مانند اعتماد اجتماعی و دینداری برای تبیین کنش‌هایی از جمله گرایش به ایثارگری ضروری به نظر می‌رسد. می‌توان براساس یافته‌های چنین تحقیقاتی، توصیه‌هایی واقع بینانه و علمی به نهادها و مسئولان امر سیاست‌گذاری (اعم از سیاست‌های کلان و راهبردی، متوسط و خرد در باب حفظ و ارتقای روحیه ایثارگری، مسئولیت‌پذیری و اعتماد اجتماعی) و برنامه‌ریزان اجرایی ارائه کرد.

۱. پیشینه پژوهش

لازم به اشاره و تأکید است که تحقیقات چندانی در باب موضوع مورد مطالعه صورت نگرفته، اما برخی از تحقیقات به برخی از جنبه‌های مورد نظر این تحقیق پرداخته‌اند. در ادامه به مرور اجمالی دستاوردهای این تحقیقات پرداخته می‌شود:

- راول^۱ (۲۰۱۰) در پژوهشی به بررسی درجه رفتار مطلوب اجتماعی و نوع دوستی و تأثیرات آن در زمان وقوع حوادثی مانند زلزله پرداخت. نتایج نشان داد: درجه رفتار مطلوب اجتماعی و نوع دوستی هنگام وقوع زلزله نسبت به آسیب‌دیدگان زلزله افزایش می‌یابد، اما با گذشت زمان به تدریج رو به کاهش می‌گذارد.

- گریتمایر^۲ (۲۰۰۹) در پژوهشی به بررسی تأثیرات موسیقی همراه با اشعار تأکیدکننده بر نوع دوستی اجتماعی بر رفتار، عاطفه و افکار دارای محتوای اجتماعی مطلوب پرداخت. نتایج پژوهش او نشان داد: خواندن و شنیدن موسیقی همراه با نوع دوستی و محتوای مطلوب اجتماعی در تجلی بروز گرایش به رفتار، عاطفه و افکار ایثارگرانه افراد مؤثر است.

- فردریچ^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی به بررسی تأثیر افزایش استفاده از برنامه‌های تلویزیونی با محتوای مطلوب اجتماعی و انسان‌دوستانه، بر افزایش بروز گرایش به از خودگذشتگی در رفتار بین فردی، تصویرسازی ذهنی و خودمدیریتی در یک محیط طبیعی پرداخت. در این مطالعه، بررسی شد که کدام یک از شرایط بیشتر می‌تواند در رفتار کودکان ضعیف شهری مؤثرتر باشد. نتایج نشان داد: هنگامی که کودکان فیلم‌هایی با محتوای رفتار اجتماعی

---

1. Rao
2. Greitemeyer
3. Fridrich

انسان دوستانه تماشا کنند و سپس در معرض آموزش‌های مرتبط قرار بگیرند، اقدام به تمرین، نامگذاری شفاهی رفتار و ایفای نقش رفتارهای مناسب کنند، بسیار مؤثرتر از زمانی است که تنها یکی از این مراحل را انجام دهند.

- گریت مایر (۲۰۱۰) در پژوهش دیگری با عنوان «تأثیرات بازی‌های مطلوب اجتماعی با محتوای انسان‌دوستی بر رفتارهای مبتنی بر انسان‌دوستی» به بررسی اثرات این دسته از بازی‌ها پرداخت. نتایج پژوهش نشان داد: همان‌گونه که بازی‌های با محتوای پرخاشگری و خشونت در شروع و ادامه رفتارهای ضد اجتماعی و کاهش رفتارهای مطلوب اجتماعی مؤثر است، شرکت در بازی‌های با محتوای انسان‌دوستی نیز در شکل‌گیری افکار و رفتارهای توأم با عواطف انسان‌دوستی اثرگذار است.

- لیونز (۲۰۰۵) آثار آموزش‌های مرتبط با مسئولیت‌پذیری را بر کاهش تعصبات نژادی و قومی، باورهای قالبی مخرب [که انسجام و یکپارچگی ملی و اجتماعی را خدشه‌دار می‌کنند] میان و درون گروهی بررسی کرده است. در این تحقیق، نوجوانانی که در دوره آموزشی مسئولیت‌پذیری شرکت کرده بودند، با نوجوانانی که در این دوره آموزشی شرکت نداشتند، در آگاهی از تبعیض، رقابت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و همکاری گروهی و از خودگذشتگی مقایسه شدند. نتایج این تحقیق نشان داد: علاوه بر تأیید تفاوت بین این دو گروه از نظر متغیرهای مورد نظر، در مورد مسئولیت‌پذیری، نشان داده است که حداقل تا ده ماه پس از آموزش، احساس مسئولیت اجتماعی نوجوانان و از خودگذشتگی آنان جهش زیادی پیدا کرده است، اما نگهداشتن این احساس و تبدیل آن به رفتار پایدار نیاز به حمایت‌های اجتماعی و خانوادگی بیشتری دارد.

- محمدی (۱۳۷۳) به بررسی تحول اخلاقی و دگردوستی (مسئولیت‌پذیری اجتماعی) در نوجوانان سرآمد و عادی شاغل به تحصیل در سال‌های دوم راهنمایی و اول و سوم دبیرستان مدارس دولتی و سازمان استعدادهای درخشان پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که گونه‌های مختلف موقعیت‌ها که مستلزم نوع خاصی از دگردوستی است، بر سطح گرایش دگردوستی اثر معناداری دارند. جهت‌گیری‌های روابط انسانی، گرایش دگردوستی را به‌طور معناداری تغییر می‌دهد و سرآمدها در مقایسه با افراد عادی از لحاظ کمک و ایثار به دیگران وضع بهتری دارند. این وضع، البته تنها بین پسران سرآمد

و عادی سال اول دبیرستان در حد معناداری واقع شده است.

- پژوهش «بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد ایثارگران» که توسط غیاثوند و دهکردیان (۱۳۸۸) انجام شده است، از جمله تحقیقاتی است که در بین جوانان عادی و فرزندان ایثارگران انجام پذیرفته است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که میانگین نگرش فرزندان ایثارگر در زمینه میزان احساس و آمادگی برای رفتار ایثارگرایانه وضعیت مطلوب‌تری نسبت به جوانان عادی دارد. در تحلیل نهایی، نتایج نشان داد که فرزندان ایثارگر نگرش مثبت‌تری نسبت به ایثارگری در مقایسه با جوانان عادی دارند.

- پژوهش «تحلیلی جامعه‌شناختی از پنهان‌سازی هویت ایثارگری در دانشگاه مازندران» با هدف بررسی وضعیت پنهان‌سازی هویت ایثارگری کلیه کارکنان و اعضای هیئت علمی شاهد و ایثارگر دانشگاه مازندران در سال ۱۳۹۱ و چرایی اجتماعی آن بوده است. از منظر جمعیت مورد مطالعه، عوامل متعدد و مختلفی باعث پنهان‌سازی هویت ایثارگری می‌شوند. این عوامل می‌توانند به عوامل دینی و عوامل اجتماعی دسته‌بندی شوند (جانعلی‌زاده چوب‌بستی و پازوکی‌نژاد، ۱۳۹۴).

- پژوهش دیگری در سال ۱۳۸۱ با عنوان «بررسی ارتباط بین نگرش مذهبی و نوع‌دوستی و رابطه آن با سازگاری اجتماعی افراد» توسط علم‌جردی به انجام رسید. نتایج تحقیق نشان داد که بین نوع‌دوستی و سازگاری اجتماعی همبستگی معنادار دیده می‌شود. همچنین، بین نگرش مذهبی و سازگاری اجتماعی همبستگی معنادار وجود دارد. در مجموع، با افزایش میزان نوع‌دوستی و نگرش مذهبی، سازگاری اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و این موضوع بیانگر میزان اهمیت نوع‌دوستی و اعتقادات مذهبی در حفظ و ایجاد سازگاری از یک سو و انسجام و یکپارچگی اجتماعی از سوی دیگر است (علم‌جردی، ۱۳۸۱).

در چارچوب رویکرد پارسونزی و با الهام از دیدگاه چلبی، برخی از پژوهشگران داخلی به بررسی اعتماد اجتماعی تعمیم‌یافته پرداخته‌اند (نوروزی، ۱۳۸۰؛ معیدفر و جهانگیری، ۱۳۸۸؛ یوسفی، فرهودی‌زاده و لشکری در بند، ۱۳۹۱). آنها علاوه بر اینکه از مفهوم تعهد اجتماعی برای نشان دادن اعمال مسئولانه و دگرخواهانه استفاده کرده‌اند، تعهد اجتماعی را درجه‌ای از درونی شدن ارزش‌ها و اهداف و نوعی حس وفاداری به جامعه دانسته‌اند. از نظر آنها، تعهد اجتماعی یا دگرخواهی عبارت است از اینکه فرد فراتر از

تعهداتش عمل کند و منافع دیگران را بر منافع خود ترجیح دهد. در یک جمع‌بندی از مرور تحقیقات خارجی و داخلی، می‌توان گفت: تحقیقی که با عنوان و رویکرد پژوهش حاضر به انجام رسیده باشد، صورت نگرفته است. اگرچه برخی از جنبه‌های این تحقیق با تحقیقات ذکر شده دارای اشتراکاتی است که می‌تواند هم در بعد نظری و هم در بعد روش‌شناختی به تحقیق حاضر کمک کند.

۲. مبانی نظری

۲-۱. دین

از نظر دورکیم، همه ادیان متضمن اعمال تشریفاتی و شعائری منظم هستند که در آن گروهی از مؤمنان گرد هم می‌آیند. در مراسم تشریفات جمعی، حس همبستگی گروهی، تأیید و تقویت می‌شود. تشریفات، افراد را از امور مربوط به زندگی نامقدس دور کرده به قلمرویی متعالی وارد می‌کند که در آن اعضای گروه، خود را در ارتباط با نیروهای عالی‌تر احساس می‌کنند. این نیروهای عالی‌تر که به توت‌ها یا تأثیرات الهی و یا خدایان نسبت داده می‌شوند، در حقیقت بیان نفوذ و تأثیر جمع بر فرد است (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۰۴-۵۰۳). ضمن اینکه آلپورت، چهار کارکرد عمده دین را از نظر دورکیم به‌عنوان نیروهای اجتماعی انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیات‌بخش و خوشبختی‌بخش طبقه‌بندی کرده است.

آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویشتن‌داری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات مذهبی، مردم را گرد هم می‌آورند و بدین‌سان پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه، همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد. سرانجام دین یک کارکرد خوشبختی‌بخش نیز دارد، چراکه با برانگیختن احساس خوشبختی در مؤمنان و احساس اطمینان به حقانیت ضروری جهان اخلاقی که خودشان جزئی از آنند، با احساس ناکامی و فقدان ایمان در آنها مقابله می‌کند (گیدنز، ۱۳۷۹: ۲۰۰).

با توجه به نگاه کارکردگرایانه دورکیم به دین، می‌توان گفت که ایشار و از خودگذشتگی رابطه نزدیکی با هر چهار کارکرد دین دارد. از یک سو کنش

دگرخواهانه موجب انسجام و همبستگی میان افراد جامعه می‌شود، به طوری که افراد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می‌کنند و علاقمند می‌شوند خود را فدای دیگران کنند. از سویی دیگر با تحریک حس نوع‌دوستی، انسان‌ها را به جهانی اخلاقی و ارزشی رهنمون می‌سازد.

۲-۲. اعتماد اجتماعی

باربر معتقد است: سه نوع انتظار وجود دارد که بخشی از صفات اساسی اعتماد را می‌سازد. کلی‌ترین انتظار، انتظار پایداری و تحقق نظم اجتماعی اخلاقی و طبیعی است. دومین انتظار، انتظار اجرای نقش تکنیکی کسانی است که همراه با ما در روابط و نظام‌های اجتماعی وارد شده‌اند. سومین انتظار، آن انتظاراتی است که طرفین تعامل وظایف و مسئولیت‌های خود را انجام می‌دهند. به عبارت دیگر، تکالیف و وظایفی که افراد را موظف می‌کند علایق دیگران را بر علایق فردی ترجیح بدهند. از نظر وی اعتماد می‌تواند ابعاد متفاوتی به شرح زیر داشته باشد:

الف) اعتماد به صداقت و درستی، پابندی بر اصول اخلاقی؛

ب) اعتماد به کارایی و کارآمدی یا توانایی اجرای وظایف محوله نقش؛

ج) ترجیح منافع جمعی به منافع فردی (هزار جریبی و صفری شالی، ۱۳۸۸: ۲۵).

به عقیده فوکویاما، هر اندازه به مرحله صنعتی و فراصنعتی بیشتر وارد شویم به میزان سرمایه اجتماعی، اعتماد و هنجارهای غیررسمی بیشتری نیاز داریم که البته ضروری است در قالب شبکه‌ها نمود یابند. شبکه نیز یک ارتباط اخلاقی مبتنی بر اعتماد است. او گستره اعتماد را با مفهوم شعاع اعتماد به صورت گروهی و فراگروهی تا سازمان‌های غیردولتی، گروه‌های مذهبی و نژادی در نظر می‌گیرد. فوکویاما همچنین معتقد است که اعتماد حاکم بر روابط میان اعضای خانواده یا قوم و قبیله لزوماً به روابط افراد در جامعه سرایت نمی‌کند. در اینجا، اعتماد تعمیم‌یافته مهم است و منظور از آن، اعتماد به افراد ناشناس است. به طور معمول، سطح اعتماد در میان خانواده‌ها در همه جوامع بالاست. آنچه باعث ایجاد تفاوت‌های اساسی میان کشورها و مناطق می‌شود، میزان اعتماد تعمیم‌یافته است (توکلی و تاجبخش، ۱۳۸۷: ۱۵۱).

از نگاه زتومکا، اعتماد عبارت است از: مطمئن بودن درباره کنش احتمالی دیگران در

آینده (علی پور و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۲). علاوه بر این، به نظر زتومکا در حوزه علوم اجتماعی شاهد رشد نوعی جهت گیری فرهنگ گرایانه هستیم که در خود نوعی چرخش از مفاهیم سخت به مفاهیم نرم را دارد. در دو دهه گذشته شاهد موج جدیدی از مباحث مربوط به اعتماد در جامعه شناسی هستیم. وی دلایل توجه به مفهوم اعتماد در جامعه شناسی و مباحث مربوط به فرهنگ را چنین مطرح می کند:

۱. اعتماد بعد مهمی از فرهنگ مدنی است؛
۲. اعتماد بعد مهمی از جامعه مدنی است که پیوند نزدیکی با اجتماع شهروندان و تعهد و وفاداری آنها به اقتدار سیاسی دارد؛
۳. اعتماد شاخص مسلم سرمایه اجتماعی و فرهنگی است؛
۴. اعتماد با ارزش های فرامادی پیوند دارد، به گونه ای که کیفیت زندگی پیوستگی مستحکمی با اعتماد تعمیم یافته دارد و
۵. اعتماد یکی از عناصر صلاحیت و کفایت تمدنی است؛ در واقع اعتماد پیش نیازی برای مشارکت سیاسی، اقدامات کارفرمایانه و آمادگی برای کسب فناوری جدید است (حاجیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۷).

از نگاه جامعه شناسی، سه شکل از اعتماد وجود دارد که شامل اعتماد بین شخصی، اعتماد تعمیم یافته و اعتماد نهادی است:

۱. اعتماد بین شخصی: این نوع اعتماد مبتنی بر روابط مستقیم و رو در رو بین اشخاص است. مصداق این اعتماد در ارتباط با تعامل و روابط میان گروه های اولیه و غیر رسمی (خانواده، دوستان و همکاران) متجلی می شود.
۲. اعتماد تعمیم یافته: اعتماد تعمیم یافته را می توان داشتن حسن ظن نسبت به افراد جامعه جدای از تعلق آنها به گروه های قومی و قبیله ای تعریف کرد. این تعریف بیانگر چند نکته اساسی است: ۱. اعتماد تعمیم یافته تنها به افرادی که با هم بر هم کنش دارند و میانشان روابط چهره به چهره برقرار است، محدود نمی شود، ۲. اعتماد تعمیم یافته حوزه ای از کسانی را که با ما برهم کنش دارند یا بالقوه می توانند برهم کنش داشته باشند در بر می گیرد، ۳. اعتماد تعمیم یافته مرزهای خانوادگی، همسایگی، قومی و محلی را در می نوردد و در سطح ملی گسترش می یابد، ۴. اعتماد تعمیم یافته پدیده نسبتاً جدیدی است که همراه با شکل گیری دولت های مدرن یا «دولت - ملت» مطرح می شوند و ۵. اعتماد

تعمیم یافته لازمه همکاری و مشارکت میلیون‌ها شهروندی است که جوامع پیچیده و مدرن امروزی را تشکیل می‌دهند (علی‌پور و همکاران، پیشین: ۱۱۶).

۳. اعتماد نهادی: این نوع اعتماد بر میزان حسن ظن و مقبولیت دستگاه‌ها و نهادهای حکومتی و دولتی نزد مردم تأکید دارد در این قسم از اعتماد ملاک میزان و نوع ارزیابی مردم از متولیان و مسئولین رده‌های مختلف ادارات و نهادها است در پژوهش حاضر نیز بیشتر بر همین نوع از اعتماد تأکید می‌شود و اعتماد مردم نسبت به نهادها و دستگاه‌های مختلف متولی اداره جامعه سنجیده شده است.

از سوی دیگر، دورکیم همبستگی اجتماعی را عامل حفظ و بقای یک جامعه می‌داند. او در مطالعه خودکشی به خودکشی دگرخواهانه اشاره می‌کند: این نوع از خودکشی زمانی رخ می‌دهد که فرد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می‌کند، تا جایی که حاضر می‌شود خود را فدای دیگران و جامعه کند. این نوع خودکشی در جوامعی دیده می‌شود که حس همبستگی و انسجام قوی بین اعضا و گروه‌های مختلف آن وجود دارد (کوزر، ۱۳۷۹: ۱۹۴). در این نوع خودکشی، یکپارچگی گروه‌ها، ادغام فرد با جامعه و احترام به ارزش‌های آن، علت اقدام به آن است. از نظر دورکیم، خودکشی دگرخواهانه نه تنها علامت ضعف و کارکرد نامناسب سیستم اجتماعی یا فرد وابسته به آن نیست، بلکه گونه‌ای ایثار برای حمایت و حفاظت از اصول اخلاقی، ارزش‌ها و سیستم متبوع به شمار می‌رود (ذبیحی علی‌تپه، ۱۳۸۶: ۱۷۱).

از میان انواع خودکشی‌های اظهار شده توسط دورکیم، خودکشی دگرخواهانه را می‌توان تا حدی متناظر با همان ایثار و شهادت در فرهنگ ایرانی، اسلامی دانست. بنابراین به زعم دورکیم، این نوع خودکشی زمانی محقق می‌شود که یک نوع همبستگی و احساس تعلق اجتماعی در میان آحاد افراد جامعه سیال باشد. همچنین، پیلوین در قالب نظریه مبادله اجتماعی، یک نظریه پنج مرحله‌ای مطرح کرده است (Piliavin & Piliavin, 1972: 507).

بر اساس نظریه پیلوین، رفتار نوع‌دوستانه پیش از هر چیز مستلزم آگاهی از وضعیت‌های اضطراری است. طبیعی است که ما فقط در صورتی می‌توانیم به دیگران کمک کنیم که بدانیم آنان واقعاً به کمک نیازمندند. دومین مرحله، تحریک هیجانی است. حالت‌های اضطراری به لحاظ فیزیولوژیکی تحریک‌کننده‌ای طبیعی است و تا فرد با لحاظ فیزیولوژیکی تحریک نشده باشد، دست به هیچ اقدامی نخواهد زد. مرحله سوم، چون

صرف تحریک، برای تصمیم‌گیری به مداخله یا عدم مداخله کفایت نمی‌کند لازم است این تحریک، تفسیر گردد. چهارمین مرحله مدل، محاسبه هزینه - پاداش است که طی آن فرد به‌طور شناختی، هزینه‌ها و پاداش‌های مداخله یا عدم مداخله را بررسی می‌کند. افرادی که در روابط اجتماعی، تحلیل هزینه - پاداش مادی می‌کنند، کمتر تمایل به رفتار نوع دوستانه دارند، چراکه رفتار نوع دوستانه معمولاً با پاداش مادی همراه نیست. فرد با در نظر گرفتن کلیه جوانب به مرحله پنجم، یعنی تصمیم‌گیری می‌رسد که رفتار نوع دوستانه انجام دهد یا نه (احمدی، ۱۳۸۸: ۲۱).

۳. چارچوب نظری

با توجه یافته‌های حاصل از مطالعات مرور شده و نظریات مرتبط با مسئله تحقیق، می‌توان چارچوب نظری پشتیبان تحقیق را بدین ترتیب تدوین کرد. جامعه‌شناسانی مانند ویلسن^۱ دیگرخواهی را رفتاری خود ویرانگر^۲ می‌دانند که برای سود دیگران انجام می‌شود، اما زیست‌جامعه‌شناسان، رفتاری را دگرخواهانه می‌دانند که به کنشگر کمتر از آنچه در یافت می‌کند سود برساند. در حالی که اقتصاددانان رفتاری را دگرخواهانه می‌دانند که کنشگری بتواند برای کاری انجام دهد، اما انتخابی انجام می‌دهد که سود آن به دیگران برسد، این رفتار را دیگرخواهانه می‌نامند (Leesoon, 2014). اما روان‌شناسان اجتماعی علاوه بر هزینه یا سود عمل بیشتر بر مقاصد عمل تأکید دارند.

چلبی، مفهوم تعهد اجتماعی را برای بیان اقدامات مسؤله‌تر ترجیح می‌دهد و منشأ تعهد را، عاطفه^۳ و وابستگی عاطفی می‌داند. به عقیده وی، در هر گونه تعهد اجتماعی، نوعی همذات‌پنداری^۴ و پاسخ عاطفی به «دیگری» ممکن است. این «دیگری» ممکن است «دیگری انضمامی»، اعم از «دیگری خاص» یا «دیگری مهم» باشد یا نوعی «دیگری تعمیم‌یافته»؛ یعنی نوعی اجتماع (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۷۵). به نظر وی، وابستگی عاطفی به جمع از دو طریق حاصل می‌شود: از طریق رابطه اجتماعی^۵ (عاطفی) با دیگران و از طریق عضویت اجتماعی در اجتماعات. با تداوم تعامل اجتماعی، رابطه اجتماعی شکل می‌گیرد و

-
1. Wilson
  2. Self- destruction
  3. Affect
  4. Identification
  5. Communal

این رابطه باعث وابستگی می‌گردد. علاوه بر رابطه اجتماعی که به خودی خود تولید وابستگی عاطفی و علاقه اجتماعی می‌کند، در بستر تعاملات اجتماعی، نوعی جامعه‌پذیری یا اجتماعی کردن صورت می‌گیرد و بدین ترتیب فرد می‌آموزد که عضو چه گروه یا گروه‌هایی است و همزمان به‌عنوان عضو آنها مورد خطاب قرار می‌گیرد.

بررسی تحقیقات مختلف در باب دگرخواهی نیز نشان می‌دهد: ۱. دگرخواهی یا حداقل اراده برای در نظر گرفتن دیگران در محاسبات شخصی، برای هر نوع بشر طبیعی است (Pilivin & Charng, 1990) و ۲. دگرخواهی با هر ریشه و علتی، در بهروزی اجتماعی و اقتصادی نقش غیر قابل انکاری دارد و برای ایجاد جامعه‌ای سالم و آرام حیاتی است. سشی^۱ نشان داده که برای ساختن یک جامعه سر به‌راه و آرام، باید دگرخواهی پایه تعامل اجتماعی باشد، گرچه افراد خودخواه حذف نمی‌شوند.

کارتر و کاستیلو^۲ (۲۰۰۳) نشان داده‌اند که دگرخواهی مانند اعتماد و هنجار عمل متقابل، جزئی از سرمایه اجتماعی بوده، بر بهروزی اقتصادی تأثیر انکارناپذیری دارد. به علاوه، هر جا که اعتماد قوی‌تر است هنجار عمل متقابل و دگرخواهی نیز قوی‌ترند. از سوی دیگر، برخی از متفکران مسئولیت و تعهد اجتماعی را به نوعی مترادف اخلاق شهروندی می‌دانند که مبنای بسیاری از فضایل شهروندی است و به حس مسئولیت‌پذیری شهروندی نسبت به کالای عمومی اطلاق می‌شود که شامل اطاعت از قوانین، رفتار صادقانه و مسئولانه است (Letki, 2006).

هابرماس در نظریه کنش ارتباطی بر تفاهم و گفت‌وگو مبتنی بر اجماع و توافق تأکید می‌کند و معتقد است: کنش ارتباطی مبتنی بر سرمایه ارتباطی است. به عبارت دیگر، کنش افراد بر اساس منافع مادی و ابزاری شخصی نیست، بلکه مبتنی بر اخلاق است و همین اخلاق و کنش اخلاقی مبتنی بر رعایت انصاف، عدالت، آزادی و نفع مشترک و صرف نظر کردن از نفع شخصی برای نفع و مصلحت همگانی است، به طوری که این کنش عامل مهار منازعات و استحکام‌بخش اجتماع است (هابرماس، ۱۳۸۴: ۲۴۲).

بر حسب نظر دورکیم، سرچشمه هر گونه فعالیت اخلاقی، تبعیت منافع خصوصی از منافع عمومی است که یک ویژگی اخلاقی است. از نظر دورکیم، کنشگران اجتماعی از

---

1. Secchi

2. Carter & Castillo

آنجا که عامل نقش‌های خانوادگی یا اجتماعی معین هستند، در شبکه‌ای از تعهدات و تکالیف قرار می‌گیرند که حق ندارند آنها را نادیده بگیرند. انسان‌ها نمی‌توانند بدون توافق با هم، بدون پذیرش ایثارهای متقابل و بدون برقرار کردن پیوندهای پایدار با یکدیگر، به صورت جمعی زندگی کنند. بنابراین می‌توان مسئولیت‌پذیری را یک عامل اجتماعی در ایجاد روحیه فداکاری در جامعه به شمار می‌آید.

دورکیم در بررسی‌های به عمل آورده درباره خودکشی، نوعی از خودکشی (خودکشی دگرخواهانه) را شناسایی می‌کند که می‌توان آن را ایثار نامید و آن خودکشی زمانی رخ می‌دهد که فرد وظیفه اخلاقی عمیقی را در خود در مقابل جامعه احساس می‌کند و علاقمند می‌شود خود را فدای دیگران کند. این نوع خودکشی در جوامعی دیده می‌شود که حس همبستگی و انسجام قوی بین اعضا و گروه‌های مختلف وجود دارد.

در جوامع غیراسلامی، ایثار و از خودگذشتگی افراد صرفاً جنبه دنیایی دارد و عمل ایثار آنها معطوف به حفظ آب و خاک کشور خویش است، اما در جوامع اسلامی، به‌ویژه شیعه‌مذهب، دفاع از آب و خاک صیغه الهی دارد و بر خاسته از دین است. بدین معنی که جهاد و دفاع برای رضای خدا و حراست از دین و ارزش‌های والای فرامادی صورت می‌پذیرد. به عبارت دیگر دفاع و جهاد در راه خدا رنگ خدایی دارد. در مکتب اسلام کنش‌های دگرخواهانه (ایثارگری و شهادت‌طلبی) از آموزه‌های وحیانی - الهی منبعث می‌شود و از این لحاظ با اصرار دورکیم مبتنی پدیده و واقعیت اجتماعی بودن آموزه‌های مذهبی - دینی که دستاورد خود بشر است، منافات دارد.

با توجه به چارچوب نظری تحقیق می‌توان فرضیه‌های زیر را ارائه کرد:

۱. هرچه میزان دین‌داری افراد بیشتر باشد گرایش آنها به ایثارگری بیشتر است.
۲. بین میزان اعتماد اجتماعی افراد و گرایش به ایثارگری آنها رابطه معنادار وجود دارد.
۳. بین میزان سن، تحصیلات و گرایش افراد به ایثارگری رابطه معنادار وجود دارد؛ افراد با سن و تحصیلات پایین‌تر گرایش بیشتری به ایثارگری دارند.
۴. بین میزان گرایش به ایثارگری افراد با توجه به وضعیت تأهل و جنسیت افراد تفاوت معناداری وجود دارد؛ افراد مجرد و زنان در مقایسه با متأهلان و مردان گرایش بیشتری به ایثارگری دارند.

۴. روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحقیقات کاربردی است که هدف از انجام آن ارائه توصیه‌هایی مبتنی یافته‌های پژوهش برای سیاست‌گذاران است و بر اساس رویکرد کمی و با استفاده از روش پیمایش و با استفاده از تکنیک پرسشنامه به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز پرداخته است. جامعه آماری در این پژوهش، افراد ۱۸ سال و بالاتر مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد هستند که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد آنها ۲۲۰۴۰۹ نفر است. در این پژوهش با استفاده از جدول مورگان (۱۹۷۰)، حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نفر است. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی از نوع طبقه‌ای - چندمرحله‌ای استفاده شده است که پس از تعیین حجم نمونه ابتدا با استفاده از نقشه راهنمای شهرهای یاسوج، گچساران و دهدشت مناطق سه‌گانه شهرها (بالا، متوسط و پایین) تعیین شدند و تعداد محله‌های هر منطقه مشخص شد و بر اساس جمعیت هر محله، تعداد افراد نمونه در هر محله تعیین شد.

در مرحله بعد، از هر محله چند بلوک به صورت تصادفی انتخاب شد. سپس از هر بلوک، خانوارهایی، به طور منظم انتخاب شدند، آنگاه پرسشنامه توسط یکی از افراد ۱۸ سال و بالاتر هر خانوار، تکمیل شد. جهت سنجش اعتبار پرسشنامه از اعتبار صوری و جهت تعیین پایایی از همسانی درونی به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ به دست آمده برای سنجش گرایش به ایثارگری ۰/۹۰ و برای سنجش میزان اعتماد اجتماعی ۰/۸۴۶ و برای دینداری ۰/۸۴۱ بود که با توجه به اینکه مقادیر نامبرده از ۰/۷ بیشتر است. بنابراین سؤالات از هماهنگی و انسجام لازم برخوردار بوده است. داده‌های گردآوری شده به کمک آماره‌های موجود در نرم افزار spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به این منظور آماره‌های توصیفی مانند ضریب همبستگی پیرسون، آزمون، رگرسیون دو متغیره و چندمتغیره استفاده شده است.

۴-۱. تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم

- ایثارگری: «ایثار، برگزیدن و اختیار کردن، اکرام کردن و در اصطلاح، اختیار کردن غیر است بر خود، از روی قصد و نیت» (سجادی، ۱۳۷۹: ۳۵۶). ایثارگری با ده‌گویه، نظیر اهدای خون، اهدای اعضای بدن به دیگران، جانفشانی برای فردی که در آتش گرفتار شده،

جانفشانی برای مبارزه با اخلال گران نظم و امنیت قاچاقچیان، جانفشانی برای دفاع از مردم فلسطین و لبنان و ولایت فقیه و در نهایت جانفشانی در راه وطن، در قالب طیف لیکرت سنجیده شد که به گزینه همیشه، نمره ۵، زیاد، نمره ۴، تاحدی، نمره ۳، کم، نمره ۲ و اصلاً ۱ اختصاص داده شده است.

- اعتماد اجتماعی: بنا به تعریف اوفه، اعتماد، فرضی شناختی است که کنشگران فردی یا جمعی / گروهی در تعامل با دیگران به کار می‌بندند. این فرض شناختی، با ترجیحات و تمایلات رفتاری دیگران از لحاظ آمادگی آنها برای کمک، همکاری، و پرهیز از اقدامات خودخواهانه، فرصت‌طلبانه و خصمانه ارتباط دارد (اوفه، ۱۳۸۴: ۲۰۸). همچنین اعتماد اجتماعی با گویه‌هایی نظیر اعتماد به مسئولین کشور، پایبندی نمایندگان مجلس به وعده‌های خود، اعتماد به متولیان جهت پیشرفت کشور، پایبندی مسئولین به وعده‌های خود، اعتماد به مردم، صحت و سلامت انتخابات برگزار شده، افزایش فساد مالی میان مسئولین، اعتماد به استانداران و مدیران دولتی، اعتماد به قضات دادگاه جهت صدور حکم عادلانه، صراحت مسئولین با مردم، در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است.

- دینداری: آذربایجانی دینداری را این‌گونه تعریف کرده است: «روی آورد کلی شخصی که به مذهب اتخاذ کرده است؛ در رابطه با موجودی متعالی، مجموعه‌ای از اعتقادات، اعمال و تشریفات خاص را در زندگی دارد» (آذربایجانی ۱۳۸۲: ۲). دینداری شامل سه بعد اعتقادی و مناسکی است. بعد اعتقادی، بعدی است که هر فرد مسلمان باید به اصول دین و قرآن و محتوای آن اعتقاد داشته باشد. اصول دین، شامل اعتقاد به یکتا بودن خداوند، اعتقاد به عدالت خداوند، اعتقاد به امامان معصوم (ع)، اعتقاد به پیامبران الهی و اعتقاد به معاد و قیامت است. بعد مناسکی، عمل به احکام و تکالیف شرعی است که از طرف خداوند، توسط پیامبران آمده است و در اصطلاح فروع دین گفته می‌شوند. فروع دین شامل: نماز خواندن، روزه گرفتن، دادن خمس و زکات، رفتن به حج واجب، جهاد در راه خدا، امر به معروف و نهی از منکر، دوستی با دوستان خدا و دشمنی با دشمنان خداست. محرمات شرعی زیاد هستند که معروف‌ترین آنها عبارتند از: غیبت، تهمت، دزدی، شربخواری، قمار بازی و ربا خواری.

سطح سنجش سازه‌های تعریف شده (اعتماد اجتماعی، شهادت‌طلبی و دینداری) رتبه‌ای است که پس از جمع کردن نمره هر گویه، مجموع نمرات گویه‌ها در سطح

فاصله‌ای سنجیده شد.

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. یافته‌های توصیفی

تعداد پاسخگویان مرد، ۱۹۶ نفر (۵۱ درصد) و زنان ۱۸۸ (۴۹ درصد) نفر بودند. میانگین سنی آنها ۲۹/۱۲ سال بود. میانگین سال‌های تحصیلی ۱۴/۱۳ معادل کاردانی بود. پاسخگویان متأهل ۱۸۷ (۴۸/۷ درصد) نفر و مجردها، ۱۹۷ (۵۱/۳ درصد) نفر بودند.

نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد اعتماد اجتماعی پاسخگویان، به میزان ۳۲/۶ درصد کم، ۵۴/۹ درصد متوسط، و ۱۲/۵ درصد زیاد بوده است. با توجه به تعداد گویه‌ها (ده گویه) میانگین واقعی اعتماد اجتماعی ۳۰ است که میانگین به دست آمده از نمونه مورد مطالعه (۲۷/۴۱) کمتر از میانگین واقعی است که نشان دهنده میزان اعتماد کمتر از حد متوسط است. اکنون اگر ۵۴/۹ درصد بینابین فرض شود که همین طور نیز هست، درصد کسانی که به نهادهای دولتی و اشخاص اعتماد ندارند بیش از دو برابر کسانی است که به نهادهای دولتی و اشخاص اعتماد دارند ($۱۲/۵ < ۳۲/۶$) که معضلی برای جامعه (خاصه جامعه اسلامی) محسوب می‌شود. پاسخ نمونه مورد مطالعه به سازه ایثارگری به این شرح است که: ۱۱/۵ درصد از پاسخگویان گرایش کم، ۵۲/۶ درصد دارای گرایش متوسط، و ۳۵/۹ درصد دارای گرایش زیاد به ایثارگری بوده‌اند، که با توجه به سوابق برجسته و درخشان شهادت‌طلبی و ایثارگری مردم استان در طول جنگ تحمیلی، ارقامی قابل تأمل است. همچنین ۰/۸ درصد از پاسخگویان دارای دین‌داری کم، ۴۸/۲ درصد دارای دینداری متوسط و ۵۱ درصد دارای دینداری زیاد بوده‌اند.

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان برای متغیرهای اعتماد اجتماعی، ایثارگری و دینداری

میانگین	کل	زیاد	متوسط	کم	متغیر	
					فراوانی	درصد
۲۷/۴۱	۳۸۴	۴۸	۲۱۱	۱۲۵	فراوانی	اعتماد اجتماعی
	۱۰۰	۱۲/۵	۵۴/۹	۳۲/۶	درصد	
۳۳/۴۵	۳۸۴	۱۳۸	۲۰۲	۴۴	فراوانی	گرایش به ایثارگری
	۱۰۰	۳۵/۹	۵۲/۶	۱۱/۵	درصد	
۱۲۵/۶۶	۳۸۴	۱۹۶	۱۸۵	۳	فراوانی	دینداری
	۱۰۰	۵۱	۴۸/۲	۰/۸	درصد	

۲-۵. یافته‌های تبیینی

۱-۲-۵. آزمون فرضیه‌های اصلی

جدول ۲ نشان می‌دهد که با توجه به ضریب پی‌رسون $0/267$ و سطح معناداری $0/000$ بین میزان اعتماد اجتماعی و ایثارگری رابطه معناداری وجود دارد. به این معنی که هر چه اعتماد پاسخگویان نسبت به نهادها و مسئولان دولتی بیشتر شود، به احتمال 99% میزان گرایش به ایثارگری نزد پاسخگویان بیشتر می‌شود (تأیید فرضیه). همچنین جدول مذکور نشان می‌دهد که با توجه به ضریب پی‌رسون $0/370$ و سطح معناداری $0/000$ ، بین میزان دینداری و ایثارگری رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد، به گونه‌ای که هر چه دینداری پاسخگویان افزایش یابد، گرایش به ایثارگری آنان نیز افزایش می‌یابد که با توجه به آموزه‌های مکتب اسلام در ارتباط با ایثار بدیهی به نظر می‌رسد (تأیید فرضیه).

جدول ۲. آزمون همبستگی پی‌رسون بین اعتماد اجتماعی، دینداری و گرایش به ایثارگری

تعداد پاسخگویان	سطح معناداری	ضریب پی‌رسون	اعتماد اجتماعی و دینداری / گرایش به ایثارگری
۳۸۴	$0/000$	$0/267$	اعتماد اجتماعی
۳۸۴	$0/000$	$0/370$	گرایش به ایثارگری
			دینداری

۲-۲-۵. آزمون فرضیه‌های فرعی

جدول ۳ نشان می‌دهد که با توجه به ضریب همبستگی پی‌رسون $0/089$ و سطح معناداری $0/080$ ، بین سن و ایثارگری رابطه معناداری وجود ندارد. همچنین با توجه به سطح معناداری $0/256$ ، بین میزان تحصیلات و ایثارگری رابطه معناداری وجود ندارد. در این رابطه مقدار ضریب همبستگی پی‌رسون منفی و معکوس است که نشان می‌دهد با افزایش سطح تحصیلات، میزان گرایش به ایثارگری کاهش می‌یابد که این کاهش معنادار نیست.

جدول ۳. آزمون همبستگی پی‌رسون بین سن، تحصیلات و گرایش به ایثارگری

تعداد پاسخگویان	سطح معناداری	ضریب پی‌رسون	متغیر سن و تحصیلات / گرایش به ایثارگری
۳۸۴	$0/080$	$0/089$	سن
۳۸۴	$0/256$	$-0/058$	تحصیلات
			گرایش به ایثارگری

جدول ۴ نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین جنسیت و گرایش به ایثارگری وجود

ندارد. به عبارت دیگر، بین زنان و مردان پاسخگو از لحاظ گرایش به ایثارگری تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین بین پاسخگویان مجرد و متأهل با توجه به مقادیر، تفاوت معناداری در گرایش به ایثارگری وجود ندارد.

جدول ۴. نتایج آزمون t جهت بررسی تفاوت در میزان گرایش به ایثارگری، با توجه به جنسیت و وضعیت تأهل پاسخگویان

Sig	df	t	انحراف معیار	میانگین	فراوانی	جنسیت و وضعیت تأهل / گرایش به ایثارگری	
						زن	جنسیت
۰/۰۶۳	۳۸۲	۱/۸۶	۷/۹۹	۳۴/۲۱	۱۸۸	گرایش	مرد
			۷/۷۶	۳۲/۷۱	۱۹۶	به	
۰/۳۴۵	۳۸۲	-۰/۹۴۶	۸/۵۳	۳۳/۰۸	۱۹۷	ایثارگری	مجرد
			۷/۱۸	۲۸/۲۲	۱۸۷	متأهل	تأهل

به منظور بررسی رابطه مجموع متغیرهای مستقل (متغیر اصلی اعتماد اجتماعی و دینداری) با میزان گرایش به ایثار و تعیین اینکه متغیرهای مستقل در مجموع تا چه اندازه قادر به تبیین میزان گرایش پاسخگویان به ایثار هستند و کدام یک از آنها پیش‌بینی‌کننده قوی‌تر است، از روش تحلیل رگرسیون چند گانه به روش گام به گام استفاده شد.

یافته‌ها نشان می‌دهند: هر دو متغیر مستقل (دینداری و اعتماد اجتماعی) رابطه معناداری در ۹۹ درصد با متغیر وابسته یعنی گرایش به ایثارگری دارند. قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده گرایش به ایثار، متغیر دینداری است. این متغیر به تنهایی تقریباً ۱۳/۶٪ از واریانس گرایش پاسخگویان به ایثار را تبیین می‌کند. در مرحله اول متغیر دینداری وارد معادله شد که سطح معناداری آن با متغیر گرایش به ایثارگری (sig= ۰/۰۰۰) کمتر از ۰/۰۵ است و نشان‌دهنده معنادار بودن رابطه بین دو متغیر است. مقدار $R^2=0/14$ نشان می‌دهد که ۱۴ درصد از واریانس متغیر گرایش به ایثارگری توسط متغیر میزان دین‌داری قابل تبیین است. در مرحله دوم، متغیر اعتماد اجتماعی وارد معادله رگرسیون شد که با توجه به $R^2=0/17$ به ۳/۴ درصد بر قدرت پیش‌بینی‌کننده افزوده می‌شود. به عبارت دیگر، دو متغیر دینداری و اعتماد اجتماعی در کل ۱۷ درصد از متغیر گرایش به ایثارگری را تبیین می‌کنند. علاوه بر این، مقدار ضریب استاندارد (۰/۳۲۴) نشان می‌دهد که به ازای افزایش یک واحد دینداری، به اندازه ۰/۳۲۴ به میزان گرایش به ایثارگری پاسخگویان افزوده

می‌شود. این مقدار برای اعتماد اجتماعی ۰/۱۸۷ است.

جدول ۵. نتایج رگرسیون مرحله‌ای میزان گرایش به ایثارگری

مرحله	متغیر پیش‌بینی‌کننده	B	Beta	T	R	R ²	F	Sig
۱	دینداری	۰/۱۶۲	۰/۳۲۴	۶/۷۳	۰/۳۷۰	۰/۱۳۶	۶۳/۷۳	۰/۰۰۰
۲	اعتماد اجتماعی	۰/۱۹۵	۰/۱۸۷	۳/۸۹	۰/۴۱۳	۰/۱۷۰	۱۵/۱۴	۰/۰۰۰

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

انسان‌ها به شکل گروهی زندگی می‌کنند و از طریق همکاری با یکدیگر به منافع بسیاری دست می‌یابند. از آنجا که محیط زندگی خطرناک و غیرقابل پیش‌بینی است، همکاری و تعاون برای بقا بسیار ارزشمند است. در واقع، حیات مادی و معنوی هر جامعه‌ای به وجود افرادی که دارای ارزش‌های اخلاقی درونی شده هستند و در جهت خدمت‌رسانی به افراد جامعه عمل می‌کنند، وابسته است (نوئین و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۰۲).

برای تحقق ارزش‌هایی از قبیل گرایش به ایثارگری عزمی راسخ از جانب مسئولان و متولیان ذی‌ربط، ضروری به نظر می‌رسد تا نه تنها هویت دینی و ارزش‌های اسلامی جامعه حفظ شود، بلکه در سطح وسیع‌تر و برای نسل‌های آتی گسترش یابد. در این راستا، اولین قدم، شناسایی بسترها و عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری و گسترش ارزش‌های اسلامی است تا بر مبنای آن بتوان برای دستیابی به اهداف فوق، برنامه‌ریزی کرد. اکنون با توجه به نتایج این تحقیق، به نظر می‌رسد تقویت دین‌باوری و اعتماد اجتماعی آحاد جامعه از راهکارهای اصلی تربیت معنوی و هدایت جامعه به سوی ارزش‌های اسلامی، به‌ویژه ایثارگری هستند.

بر حسب نظر دورکیم، دو نوع فردگرایی اخلاقی (ایثارگرانه) و خودخواهانه وجود دارد. در فردگرایی اخلاقی، فرد در پیوند با جامعه و نظم اخلاقی آن شناخته می‌شود و این فردگرایی به معنای مسئول بودن در قبال هم‌نوعان، جامعه و اخلاق مدنی است و بر اساس احساس همدردی یا رنج‌بشری و آرزوی برابری و عدالت استوار است. اما فردگرایی خودخواهانه صرفاً مبتنی بر تقدم سود و انگیزه شخصی است. فردگرایی اخلاقی در واقع نوعی از فردگرایی است که موجب خودکشی دگرخواهانه می‌شود، چراکه شدت نوع‌دوستی، همبستگی و انسجام با جامعه و هم‌نوع به حدی زیاد می‌شود که فرد می‌پذیرد

که جان و مال خود را در مسیر تحقق ارزش‌های انسانی فدا کند. از نتایج قابل تأمل تحقیق حاضر این است که میزان اعتماد اجتماعی (به‌ویژه اعتماد نهادی) پاسخگویان کمتر از حد میانگین است ($30 < 27/41$). همچنین نشان داده است که اعتماد اجتماعی رابطه مستقیمی با ایثارگری دارد. این یافته با تحقیقات پیشین (Rao, 2010; Greitemeyer, 2008; 2010; Lyons, 2005؛ محمدی، ۱۳۷۳؛ غیاثوند و دهکردیان، ۱۳۸۸؛ علم جردی، ۱۳۸۱) همخوانی دارد، به گونه‌ای که با افزایش اعتماد اجتماعی گرایش به ایثارگری افزایش و با کاهش اعتماد، گرایش به ایثارگری کاهش می‌یابد. بدون شک اساس روابط و تعاملات انسانی مبتنی بر اعتماد است. اعتماد یک ویژگی روان‌شناختی است که با مفاهیمی مانند صداقت، نوع‌دوستی، دگرخواهی، وفاداری و همبستگی اجتماعی رابطه تنگاتنگی دارد. به علاوه پیامدهایی دارد که می‌توان از جمله به افزایش احساس تعلق اجتماعی، استحکام روابط و تعاملات اجتماعی، انسجام و همیاری اشاره کرد. ایثار و نوع‌دوستی نیز یکی از پیامدهای اعتماد است. اگر در جامعه میزان قابل توجهی از اعتماد به دیگران (اعتماد شخصی و تعمیم‌یافته) و اعتماد به نهادهای (اعتماد نهادی) مختلف حکومت وجود داشته باشد، انسان‌ها خودخواه نخواهند بود و دیگران را دوست داشته و نگران سعادت آنها هستند. چنانچه از روی نوع‌دوستی و دگرخواهی به فکر خوشبختی دیگران هم باشند، حاضر هستند از جان و مال خود جهت ایثار و فداکاری دریغ نکنند. در این پژوهش عامل دین‌باوری تأثیر بسیاری بر گرایش نمونه مورد مطالعه به ایثارگری داشت. دین‌باوری بیش از ۱۳ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین کرد، ضمن اینکه رابطه مستقیم و معناداری با متغیر وابسته (ایثارگری) داشت. یکی از کارکردهای عمده دین، احساس تعالی‌بخشی به کنش‌های انسان است، در صورتی که نیت و قصدی الهی داشته باشد. ایثار در بسیاری از فرهنگ‌ها، به‌ویژه مکتب تشیع هم یک ارزش است و هم نوعی فدا شدن در راه ارزش‌های دینی. بنابراین ایثار به‌عنوان یک فرهنگ متعالی در زمره عالی‌ترین مفاهیم الهی و از والاترین ارزش‌هاست که یک انسان متعهد می‌تواند به آن مقام دست یابد. این مفهوم در مکتب اسلام و به‌ویژه مذهب تشیع رنگی خدایی دارد؛ به این معنی که فرد ایثارگر نگاهی فرامادی و اخروی به مقوله از خودگذشتگی و ایثار دارد و از این حیث با دیگر مکاتب تفاوت دارد. شاید به همین دلیل است که فوکویاما از انسان عاشورایی و شهادت‌طلب به‌عنوان انسان شکست‌ناپذیر یاد می‌کند. مقوله مزبور در مکتب

اسلام به قدری فراوان رایج است که می‌توان گفت: ایثار تار و پود اصلی جامعه اسلامی را تشکیل می‌دهد. بنابراین در دین اسلام ایثار عملی خدامحور و در جهت رضایت و قرب حق تعالی است، به طوری که خداوند در قرآن می‌فرماید: «آنچه را انفاق و ایثار می‌کنید وسیله‌ای برای تقرب نزد خدا و دعای پیامبر قرار می‌دهید» (توبه: ۹۹).

پژوهش حاضر در استانی انجام گرفته که در زمینه ایثارگری به نسبت جمعیتی که دارد، بیشترین تعداد شهید و ایثارگر را به جمهوری اسلامی تقدیم نموده و از این لحاظ حائز رتبه نخست در کشور است. استان کهگیلویه و بویراحمد یک استان کوهستانی است که از دیرباز عشایرنشین بوده، با وجود این، پس از روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی نسبتاً در مسیر توسعه و پیشرفت قرار گرفته و تحولات شهرنشینی و یکجانشینی سیمای این استان را دگرگون کرده است. زندگی در طبیعت سخت و کوهستانی، بر روحیه دلاوری و مقاومت این مرز و بوم در برابر مشکلات، ظلم و جور بیگانگان افزوده است. مردم این دیار با توجه به مکتب اسلام گرایش فرامادی به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی به‌ویژه ایثارگری و شهادت‌طلبی داشته‌اند که این میزان گرایش با میزان دینداری آنها رابطه قوی و مستقیم داشته است.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که ارتباط بین دینداری، اعتماد اجتماعی و شهادت‌طلبی در سطح ۹۹ درصد معنادار و مسقیم بوده، به طوری که هر دو عامل (دینداری و اعتماد اجتماعی) بیش از ۱۷ درصد از عامل گرایش به ایثارگری را تبیین می‌کند. همچنین رابطه بین سن، تحصیلات پاسخگویان و میزان گرایش به شهادت‌طلبی معنادار نبوده است. تفاوت بین پاسخگویان مجرد و متأهل و همچنین تفاوت بین پاسخگویان زن و مرد و گرایش به ایثارگری به لحاظ آماری نیز معنادار نبود.

در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که در این پژوهش متغیرهای معدودی برای تبیین گرایش به ایثارگری مورد توجه بوده‌اند. اما با تمام این احوال، حدود ۱۷ درصد متغیر وابسته توسط این دو متغیر توضیح داده شده‌اند. شاید برای افزایش قدرت تبیین‌کنندگی متغیرهای تأثیرگذار بر گرایش به ایثارگری لازم باشد در چارچوب نظری تحقیق از یک سو و تعداد متغیرهای مستقل تحقیق از سوی دیگر، تجدید نظر صورت گیرد.

لازم است قبل از هر اقدامی برای سیاست‌گذاری، با انجام تحقیقات کاربردی در زمینه‌های مربوط به نظام اجرایی، بانک اطلاعات پایه تشکیل شود تا ابتدا وضع موجود در

هر مورد از موارد مورد نیاز نظام اجرایی از جمله وضعیت گرایش به ایثارگری در بین شهروندان مشخص شود (نقطه عزیمت) در مرحله بعد با توجه به امکانات مورد نیاز، اعم از سخت‌افزاری و نرم‌افزاری) نقطه مطلوب و هدف برنامه تعیین شود. آنگاه با به کارگیری عواملی نظیر آموزش (رسمی و غیررسمی)، تبلیغاتی (فیلم، سریال و...) و تدوین برنامه‌های مشارکتی در جهت افزایش شناخت، تغییر نگرش و در نهایت تغییر رفتار شهروندان در جهت مورد نظر نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اجرایی مناسب را به عمل آورد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. احمدی، سیروس (۱۳۸۸). «بررسی نوع دوستی در روابط روزمره اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن»، نشریه جامعه‌شناسی ایران، دوره دهم، شماره ۲: ۱۰۸ - ۷۸.
۲. آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۲). تهیه و ساخت آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
۳. اوفه، کلاس (۱۳۸۴). «چگونه به شهروندان اعتماد کنیم»، سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه به کوشش کیان تاج‌بخش، ترجمه حسن پویان و افشین خاکباز، تهران: شیرازه: ۲۰۵-۲۳۷.
۴. تولکی، مرتضی و کاظم تاجبخش (۱۳۸۷). «بررسی و تحلیل سرمایه اجتماعی در مناطق شهری و روستایی مرزی سیستان»، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۲: ۱۶۲ - ۱۴۳.
۵. جانعلی‌زاده چوب‌بستی، حیدر و زهرا پازوکی‌نژاد (۱۳۹۴). «تحلیلی جامعه‌شناختی از پنهان‌سازی هویت ایثارگری در دانشگاه مازندران»، فصلنامه مطالعات ملی، ۶۲، سال ۱۶، شماره ۲: ۳۷ - ۵۷.
۶. حاجیانی، ابراهیم، علی‌اکبر رضایی و عبدالرسول فلاح‌زاده (۱۳۹۱). «اعتماد اجتماعی به مدیریت شهری و عوامل مؤثر بر آن»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره اول، شماره ۲: ۵۵ - ۸۸.
۷. چلبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی نظم، تهران: نشر نی.
۸. دانشپذیر، هومان (۱۳۹۳). «بررسی و تبیین تأثیر مساجد بر گرایش به شهادت‌طلبی، ایثارگری و ارزش‌های اسلامی (مورد مطالعه: مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد)»، بنیاد شهید و امور ایثارگران استان کهگیلویه و بویراحمد، معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی.
۹. معین، محمد (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۰. درخشان، ف. (۱۳۸۷). «ابعاد مختلف جهانی شدن و تأثیر آن بر هنجارهای فرهنگی ایثار و شهادت»، چکیده مقالات همایش ملی ترویج هنجارهای فرهنگی ایثار و شهادت، اصفهان.
۱۱. ذیحی علی‌تپه، علی (۱۳۸۶). «جنگ، فرهنگ ایثار و شهادت»، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی فرهنگ ایثار و شهادت، سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران استان فارس.
۱۲. سبحانی‌نژاد، مهدی و هاشم فردانش (۱۳۷۹). «مسئولیت‌پذیری در برنامه درسی کنونی مدارس ابتدایی ایران»، مدرس، دوره ۴، شماره ۱: ۱۱۴ - ۹۵.
۱۳. سجادی، سید جعفر (۱۳۷۹). فرهنگ معارف اسلامی، انتشارات کومش.
۱۴. سیادت، علی (۱۳۸۷). «بررسی نقش مدیریت و رهبری سازمانی در ترویج هنجارهای فرهنگی ایثار و شهادت»، چکیده مقالات همایش ملی ترویج هنجارهای فرهنگی ایثار و شهادت، اصفهان.
۱۵. شمخانی، اژدر (۱۳۹۰). «تبیین نظری مفهوم ایثار و شهادت»، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، همدان.

۱۶. علم جردی، زهرا (۱۳۸۱). بررسی ارتباط بین نگرش مذهبی و نوع دوستی و رابطه آن با سازگاری اجتماعی افراد، پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه الزهراء.
۱۷. علی پور، پروین، محمدجواد زاهدی و ملیحه شیانی (۱۳۸۸). «اعتماد و مشارکت، بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت در شهر تهران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، تابستان، دوره دهم، شماره ۲: ۱۳۵-۱۰۹.
۱۸. غیاثوند، احمد و پریسا دهکردیان (۱۳۸۸). «بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد ایثارگران»، فصلنامه مطالعات ملی، ۳۷، سال دهم، شماره ۱: ۴۷-۳۱.
۱۹. کوزر، لوئیس (۱۳۷۹). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۲۰. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
۲۱. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹). جهان رهاشده، ترجمه علی اصغر سعیدی و یوسف حاجی عبدالوهاب، تهران: نشر علم و ادب.
۲۲. محسنی تبریزی، علیرضا و مریم آقامحسینی (۱۳۸۹). «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه شهری شهر محلات»، دو فصلنامه مدیریت شهری، سال، ۸، شماره ۲۶: ۱۶۲-۱۴۷.
۲۳. محمدی، نادر (۱۳۷۳). بررسی تحول اخلاقی و دیگر دوستی در نوجوانان سرآمد و عادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
۲۴. معیدفر، سعید و پرویز جهانگیری (۱۳۸۸). «اعتماد اجتماعی تعمیم یافته و عوامل مؤثر بر آن؛ مطالعه موردی شهر ارومیه»، دانشنامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۱: ۶۷-۴۷.
۲۵. نوروزی، فیض‌اله (۱۳۸۰). «تعهد اجتماعی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن»، جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خلیخال.
۲۶. نوین، آرمیتا، محمدباقر کجیاف و مهرنوش فرودستان (۱۳۹۲). «رفتارهای مطلوب اجتماعی و ایثارگری در شهروندان اصفهانی»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و چهارم، شماره ۱: ۲۲۰-۲۰۱.
۲۷. هابرماس، یورگن (۱۳۸۴). کنش ارتباطی، ترجمه کمال پولادی، تهران: انتشارات مؤسسه ایران.
۲۸. هزارجریبی، جعفر و رضا صفری شالی (۱۳۸۸). «بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی شهروندان»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیستم، شماره چهارم: ۳۸-۱۷.
۲۹. یوسفی، علی و همکاران (۱۳۹۱). «فشار هنجار تعهد اجتماعی در ایران»، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره ۲: ۱۹۱-۱۷۹.

ب) منابع لاتین

1. Cremer, D. D. & Van Lang, P. A. M. (2001). "Why Prosocials Exhibit Greater Cooperation than the Proselfs", *European Journal of Personality*, No. 15:5-18 .
2. Friedrichal, L. (2007). "Enviromental Enhancement of Prosocial Television Content: Effects on Interpersonal Behavior", *Imaginative Play T and Self-*

- Regulation in a Natural Selfing Developmental Psychology. (15): 637-646.
3. Greitemeyer, T. (2009). "Effects of Songs With Prosocial Lyrics on Prosocial Thoughts, Affect, and Behavior", *Journal of Experimental Social Psychology*. Vol. 45: 186-190 .
  4. Greitemeyer, T. (2010). "Effects of Prosocial Video Games on Prosocial Behavior", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 98: 211-221 .
  5. Leeson, Peter. T. (2014). "Human Sacrifice", *Journal of Review of Behavioral Economics*, Vol. 1: 137-165 .
  6. Letki, Natalia. (2006). "Investigating the Roots of Civic Mortality: Trust, Social Capital, Institutional Performance", *Journal Political Behavior*, Vol. 28, Issue 4: 305-326 .
  7. Lyons E. M (2005). *The Effectivity of a Leadership and Diversity Awareness Program on Adolescents, Attitudes and Behaviors* , PHD Dissertaion, University of South Florida .
  8. Mergler, A. et al. (2007b). *Development of a Measure of Personal Responsibility for Adolescents*, Available in <http://eprints.qut.edu.au/>
  9. Piliavin, J. A. & Piliavin, A. M. (1972). "Effect of Blood on Reactions to a Victim", *Journal of Personality and Social Psychology*, 23 (3): 353-361 .
  10. Piliavin, J. A. & Charng H. W. (1990). "Altruism: A Review of Recent Theory and Research", *Annual Review of Sociology*, Vol. 16: 27-65 .
  11. Rao, L. (2010). *Pisadvantage and Prosocial Behavior the Effects of the Wanchvan Earthquake*.
  12. Schair, K. W. & Parham, I. A. (1974). "Cohort Sequential Analyses of Adult Intellectual development", *Journal of Developmental Psychology*, Vol. 13 (6): 649-653 .